

JINOIY JAVOBGARLIKNING HUQUQIY ASOSLARI

Allaniyazova Perizat Sabitovna

Annotatsiya: *Ushbu maqolamizda jinoiy javobgarlik tushunchasi, uning huquqiy asoslari va jinoyat sodir etgan shaxsni jinoiy javobgarlikka tortishning asosiy shartlari tahlil qilinadi. Jinoiy javobgarlikning O‘zbekiston Respublikasi jinoyat qonunchiligidagi o‘rni, jinoyat tarkibining mavjudligi, ayb, shaxsning javobgarlikka tortilish yoshi hamda jinoyat uchun javobgarlikning asosiy prinsiplari yoritilgan. Shuningdek, jinoiy javobgarlikni belgilashda qonuniylik, fuqarolarning qonun oldida tengligi, insonparvarlik, odillik, ayb uchun javobgarlik va javobgarlikning muqarrarliligi kabi prinsiplarning ahamiyati ko‘rib chiqiladi. Maqolada jinoiy javobgarlikning huquqiy asoslarini to‘g‘ri belgilash qonuniylik va adolatni ta‘minlashning muhim sharti ekanligi asoslab beriladi.*

Kalit so‘zlar: *jinoiy javobgarlik, jinoyat, Jinoyat kodeksi, jinoyat tarkibi, ayb, javobgarlik asosi, qonuniylik, jazo, jinoyat huquqi, huquqiy javobgarlik.*

KIRISH

Jinoiy javobgarlik jinoyat huquqining eng muhim institutlaridan biri hisoblanadi. Jamiyatda huquq-tartibotni ta‘minlash, shaxsning huquq va erkinliklarini himoya qilish, davlat va jamiyat manfaatlarini jinoiy tajovuzlardan muhofaza qilishda jinoiy javobgarlik muhim huquqiy vosita sifatida namoyon bo‘ladi.

O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining vazifalari shaxs, uning huquq va erkinliklari, jamiyat va davlat manfaatlari, mulk, tabiiy muhit, tinchlik hamda insoniyat xavfsizligini jinoiy tajovuzlardan qo‘riqlashdan iborat. Jinoyat kodeksi jinoiy javobgarlikning asoslari va prinsiplarini ham belgilaydi.

Jinoiy javobgarlik masalasi faqat jinoyat sodir etilgan holatning o‘zi bilan cheklanmaydi. Shaxsni javobgarlikka tortish uchun qonunda nazarda tutilgan muayyan shartlar mavjud bo‘lishi kerak. Eng avvalo, sodir etilgan qilmishda jinoyat tarkibining barcha belgilari mavjud bo‘lishi talab etiladi.

Jinoiy javobgarlik tushunchasi

Jinoiy javobgarlik - jinoyat sodir etishda aybdor bo‘lgan shaxsga nisbatan sud tomonidan hukm qilish, jazo yoki boshqa huquqiy ta‘sir chorasi qo‘llanilishida ifodalanadigan jinoyat sodir etishning huquqiy oqibatidir. Bu tushuncha O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 16-moddasida bevosita belgilangan.

Jinoiy javobgarlik boshqa huquqiy javobgarlik turlaridan o‘zining mazmuni va huquqiy oqibatlari bilan farqlanadi. U faqat jinoyat deb topilgan qilmishni sodir etgan shaxsga nisbatan qo‘llaniladi. Shu sababli jinoiy javobgarlikning yuzaga kelishi qonunda belgilangan jinoyat tarkibining mavjudligi bilan bevosita bog‘liq.

Jinoiy javobgarlikni qo‘llashda shaxsning qilmishi, uning aybi, qilmishning ijtimoiy xavfliligi va Jinoyat kodeksida nazarda tutilgan tegishli norma mavjudligi aniqlanadi.

Jinoiy javobgarlikning asosiy huquqiy asosi

Jinoyat kodeksining 16-moddasida jinoiy javobgarlikka tortishning asosiy sharti aniq belgilangan. Unga ko‘ra, Jinoyat kodeksida nazarda tutilgan jinoyat tarkibining barcha alomatlari mavjud bo‘lgan qilmishni sodir etish javobgarlikka tortish uchun asos hisoblanadi.

Mazkur qoida jinoiy javobgarlikning qonuniy asosini belgilaydi. Demak, shaxsni faqat uning xatti-harakati jinoyat qonunida belgilangan jinoyat tarkibining barcha zaruriy belgilariga ega bo‘lgan taqdirdagina jinoiy javobgarlikka tortish mumkin.

Jinoyat tarkibi odatda jinoyat obykti, jinoyatning obyektiv tomoni, jinoyat subyekti va subyektiv tomon kabi elementlardan tashkil topadi. Ushbu elementlarning o‘zaro mavjudligi sodir etilgan qilmishga huquqiy baho berishda muhim ahamiyatga ega.

Qonuniylik prinsipi

Jinoiy javobgarlikni qo‘llashda qonuniylik prinsipi alohida ahamiyatga ega. Jinoyat kodeksining 4-moddasiga ko‘ra, sodir etilgan qilmishning jinoiyligi, jazoga sazovorligi va boshqa huquqiy oqibatlarini faqat Jinoyat kodeksi bilan belgilanadi. Shuningdek, hech kim sudning hukmi bo‘lmay turib jinoyat sodir qilishda aybli deb topilishi va qonunga xilof ravishda jazoga tortilishi mumkin emas.

Qonuniylik prinsipi shaxsning huquq va erkinliklarini himoya qilish bilan bir qatorda, davlat organlari tomonidan jinoyat qonunchiligi normalarining to‘g‘ri qo‘llanishini ham ta’minlaydi.

Shu sababli jinoiy javobgarlikni qo‘llashda jinoyat qonunining tegishli normasi aniq aniqlanishi, qilmishning barcha holatlari o‘rganilishi va shaxsning aybi qonunda belgilangan tartibda aniqlanishi lozim.

Jinoiy javobgarlik va ayb

Jinoiy javobgarlikning muhim shartlaridan biri shaxsning aybli bo‘lishidir. Jinoyat huquqida shaxsning qilmishga bo‘lgan ruhiy munosabati ayb masalasi orqali belgilanadi.

Jinoyat kodeksining prinsiplaridan biri - ayb uchun javobgarlik prinsipidir. Jinoyat kodeksida qonuniylik, fuqarolarning qonun oldida tengligi, demokratizm, insonparvarlik, odillik, ayb uchun javobgarlik va javobgarlikning muqarrarligi asosiy prinsiplar sifatida belgilangan.

Ayb masalasi jinoiy javobgarlikni boshqa huquqiy ta’sir choralaridan farqlashda muhim o‘rin tutadi. Shaxsning qilmishida ayb mavjudligi tegishli dalillar va qonuniy tartib asosida aniqlanishi kerak.

Jinoiy javobgarlikka tortiladigan shaxs

Jinoiy javobgarlik har qanday shaxsga avtomatik ravishda qo‘llanilmaydi. Jinoyat qonunchiligida shaxsning javobgarlikka tortilishi uchun uning yoshi va aqli rasoligi kabi mezonlar ham belgilangan.

Jinoyat kodeksining 17-moddasiga ko‘ra, jinoyat sodir etgunga qadar o‘n olti yoshga to‘lgan, aqli raso jismoniy shaxslar umumiy qoida sifatida jinoiy javobgarlikka tortiladilar. Shu bilan birga, qonunda ayrim jinoyatlar uchun javobgarlik yoshi alohida belgilangan.

Bu norma voyaga yetmagan shaxslarning huquqiy maqomini belgilashda ham muhim ahamiyatga ega. Chunki jinoiy javobgarlikni belgilashda shaxsning yoshi va sodir etilgan qilmishning xususiyati qonun talablariga muvofiq hisobga olinadi.

Jinoiy javobgarlik va jazo

Jinoiy javobgarlik va jazo o‘zaro bog‘liq tushunchalar bo‘lsa-da, ular aynan bir xil mazmunga ega emas. Jinoiy javobgarlik jinoyat sodir etish natijasida yuzaga keladigan huquqiy oqibatni anglatadi. Jazo esa sud tomonidan tayinlanadigan davlat majburlov chorasi hisoblanadi.

Jinoyat kodeksida jazo va boshqa huquqiy ta‘sir choralari insonni jismoniy azob berish yoki uning qadr-qimmatini kamsitish maqsadini ko‘zlamasligi belgilangan. Bu holat insonparvarlik prinsipining jinoiy javobgarlik tizimidagi ahamiyatini ko‘rsatadi.

Shunday qilib, jinoyat sodir etgan shaxsga nisbatan huquqiy ta‘sir chorasi qo‘llanayotganda nafaqat jinoyatning mavjudligi, balki qonunda belgilangan prinsip va talablar ham hisobga olinishi zarur.

Jinoiy javobgarlikning asosiy prinsiplari

Jinoiy javobgarlikni amalga oshirishda bir qator fundamental huquqiy prinsiplar muhim ahamiyatga ega.

Qonuniylik prinsipi - shaxsning qilmishi va uning huquqiy oqibatlari faqat qonun asosida belgilanadi.

Qonun oldida tenglik prinsipi - jinoyat sodir etgan shaxslar jinsi, irqi, millati, tili, dini, ijtimoiy kelib chiqishi va boshqa holatlaridan qat‘i nazar qonun oldida tengdirlar.

Insonparvarlik prinsipi- jazo va boshqa huquqiy ta‘sir choralari insonning qadr-qimmatini kamsitishga qaratilmasligi kerak.

Odillik prinsipi - jinoiy javobgarlik va jazo sodir etilgan qilmishning xususiyati va xavflilik darajasiga mos bo‘lishi kerak.

Ayb uchun javobgarlik prinsipi - shaxs faqat o‘zining aybli qilmishi uchun javobgar bo‘lishi mumkin.

Javobgarlikning muqarrarligi prinsipi esa jinoyat sodir etgan shaxsga nisbatan qonunda nazarda tutilgan huquqiy choralar masalasining qonuniy tartibda hal qilinishini anglatadi.

Jinoiy javobgarlikning huquqiy ahamiyati

Jinoiy javobgarlik instituti jamiyatda qonun ustuvorligini ta‘minlashga xizmat qiladi. Jinoyat sodir etilgan hollarda davlatning huquqiy munosabati aynan jinoiy javobgarlik orqali namoyon bo‘ladi.

Jinoiy javobgarlikning huquqiy asoslarini aniq belgilash huquqni muhofaza qiluvchi organlar va sudlar faoliyatida muhim ahamiyatga ega. Jinoyat tarkibining barcha zaruriy

belgilarini aniqlash qilmishni to‘g‘ri kvalifikatsiya qilish, shaxsning huquqiy maqomini belgilash va qonunda nazarda tutilgan huquqiy ta‘sir choralari qo‘llash uchun zarurdir.

Shu jihatdan jinoiy javobgarlikning huquqiy asoslari nafaqat nazariy, balki amaliy ahamiyatga ham ega. Mazkur asoslarning to‘g‘ri qo‘llanishi shaxsning huquq va erkinliklarini himoya qilish, qonuniylilikni ta‘minlash va jinoyat-huquqiy siyosatning samaradorligini oshirish bilan bog‘liq.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, jinoiy javobgarlik jinoyat huquqining muhim institutlaridan biri bo‘lib, jinoyat sodir etgan shaxsga nisbatan davlat tomonidan qonunda belgilangan huquqiy ta‘sir choralari qo‘llash imkoniyatini ifodalaydi. O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 16-moddasiga muvofiq, jinoyat tarkibining barcha alomatlari mavjud bo‘lgan qilmishni sodir etish jinoiy javobgarlikka tortish uchun asos hisoblanadi.

Jinoiy javobgarlikni qo‘llashda qonuniylilik, qonun oldida tenglik, insonparvarlik, odillik, ayb uchun javobgarlik va javobgarlikning muqarrarliligi kabi prinsiplar muhim ahamiyatga ega. Ushbu prinsiplar jinoiy javobgarlikning qonuniy va asosli ravishda amalga oshirilishini ta‘minlashga xizmat qiladi.

Shuningdek, jinoiy javobgarlikni belgilashda shaxsning yoshi, aqli rasoligi, sodir etilgan qilmishning xususiyati va undagi jinoyat tarkibining barcha elementlari hisobga olinishi lozim. Demak, jinoiy javobgarlikning huquqiy asoslarini to‘g‘ri belgilash qonun ustuvorligini ta‘minlash, shaxs huquqlarini himoya qilish va jinoyat-huquqiy munosabatlarni adolatli tartibga solishning muhim shartidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi. – Toshkent: Adolat, 1994. Amaldagi tahriri.
2. Rustamboyev M.H. Jinoyat huquqi (Umumiy qism). Oliy o‘quv yurtlari uchun darslik. – Toshkent, 2006.
3. Rustamboyev M.H. O‘zbekiston Respublikasi jinoyat huquqi kursi. I tom. Umumiy qism. – Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Milliy gvardiyasi Harbiy-texnik instituti, 2018.
4. Kabulov R., Otajonov A.A. va boshqalar. Jinoyat huquqi. Umumiy qism. – Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, 2012.